

PRIMJERI ESEJA

Francois Villon: Nagy Testamentum

„Nomen est omen” – a név kötelez, nevünkben hordozzuk a sorsunk. A középkor és a reneszánsz fordulójának legnagyobb francia költője, Francois Villon esetében szembetűnően érvényes ez a gondolat. A Villon név ugyanis gazembert jelent, ő pedig egyszerre volt nagy műveltségű, elismert költő és elítélt bűnöző. Jellemző, hogy életútjáról leginkább bírósági iratokból tájékozódhatunk, ugyanis hol rablásért, hol verekedésért állt bírák előtt.

Életmódját költészetének témái is tükrözik, melyek jelentősen eltérnek a középkori egyházi vagy udvari költészet hagyományától, bizonyos mértékben a lázadó vágánsdalokkal mutatnak rokonságot. Ezt példázza a mellékelt ballada szemlélete is, amely az ifjúságot mindenek felett álló értéként ünnepli, és annak kiaknázására szólít föl, miközben az öregkort, amelyhez hagyományosan a bölcsesség iránti tisztelettel fordulunk, kifejezetten értéktelennek tartja: „Rút öregtől borzad a vér, / Annyit ér, mint egy rossz fitying”. Mindezt Villon egy fegyverkovácsné szerepéből állítja, aki arra biztatja a „széplányokat”, hogy vonzerejüket használják fel szeretőik manipulálására, akár kifosztására. A haszonleső prostituáltak és zsebmetszők világa sajátosan villoni téma. De gyakran foglalja versbe saját személyiségét is, ezért tekinthető az ún. szubjektív líra első alkotójának. Ezt fémjelzi az akrosztichon verselési technika, ahol a sorkezdő betűk összeolvasva a szerző nevét adják ki (*Villon éneke szeretőjéhez*).

A másik verspélda azt mutatja, hogy Villon nemcsak témák, de stílus tekintetében is fittyet hány a középkori konvencióra: az általa használt argó és szleng kifejezések meglehetősen megdöbbentőek, még a XXI. századi olvasó számára is. Tervezett sírfeliratában ez áll: „Rőf kötél súgja majd fejemnek, / Hogy mi a súlya fenekemnek” (Faludy György fordításában az argó szóhasználat nagyobb hangsúlyt kap: „nyakamon érzem, hogy seggem mily nehéz”). E keresetlenségnek azonban sajátos művészi funkció tulajdonítható: a vershelyeztetéssel való össze nem illése humor forrása, amely valamelyest felszabadít a szorongás alól, amely nemcsak az akasztásra váró versbeszélőt, hanem az egész középkori társadalmat sújtja. Villon korában ugyanis az akasztások mindennaposak voltak, és halálos betegségek tizedelték a lakosságot. Ennélfogva érthető, hogy a haldokló szenvedéseinek, a kaszás ábrázolásának nagy hagyománya volt a képzőművészetben és az irodalomban egyaránt. A haláltánc (danse macabre) motívumára épülő alkotások azt sugallják, hogy a halál, társadalmi rangtól függetlenül, mindenkivel „eltáncol”. Mintha a középkori társadalom élesen elkülönülő rétegei a halállal való

szembenezésben közösséggé kapaszkodnának össze. (A motívum a magyar irodalomban is föltűnik, pl. Arany János *Hídavatás* című balladájában vagy *Az ember tragédiájának* londoni színeiben, ahol a kapitalizmus kritikáját képviseli.)

A halál(tánc) alakzata Villon életművében központi szerepet játszik, ami abban is megnyilvánul, hogy két versgyűjteményének a *Testamentum*, azaz végrendelet címet adja. A *Kis Testamentum*ban nem létező vagyonát osztja fel barátai, ivócimborái között (pl. levágott haját a borbélyra hagyományozza). A *Nagy Testamentum* azonban már komolyabb témáról: a mulandóságról és a bölcsességről szól. A testamentum szó fennköltebb értelmet nyer: immár költeményeit hagyományozza az utókorra. Hangneme azonban továbbra is nyílt és játékos, humorban gazdag. A kötet számvetésként, illetve Villon költészetének összegzéseként is olvasható: az önvizsgálat mellett az erotika és az alkohol is helyet kap. Az oktávák (8 szótagos sorokból, strófaként 8 sorból álló versforma) közé balladákat is beékel. A *Jó tanítás balladája a rossz életűeknek* például arról szól, hogy semmiféle tanítással nem váltható meg a világ, hiszen az emberek – legyenek bűnözők, költők vagy becsületes földművesek – mindent alárendelnek szenvedélyeiknek. A ballada Villonnál nem műfaj (mint a fent említett Aranynál), hanem műforma. Ahogyan a példaszöveg esetében is megfigyelhetjük: 8–12 soros, refrénes versszakok alkotják, melyekhez ajánlás kapcsolódik.

Nem véletlen, hogy a szókimondó költőnek a kortárs lírikusok körében is akadnak követői: Varró Dániel *Kicsinyke testamentum*, illetve *Az elköszöngetés balladája* c. verseiben teremt játékos viszonyt Villon életművével. Nyelvezete tekintetében pedig talán leginkább a slam poetry megszólalásmódja rokonítható Villonéval, s a meglepő, sokszor argó kifejezőkészlet itt sem öncélú: a társadalomkritikához kapcsolódó haragot érzékelteti, illetve az irodalmiság mibenlétére kérdez rá, a „szép” irodalom fogalmát provokálja.

Móricz Zsigmond: Barbárok

Móricz Zsigmond a Nyugat prózairodalmának meghatározó alakja. Jelentőségét mutatja, hogy a folyóirat tevékenységében nemcsak szerzőként, de szerkesztőként is részt vett. Irodalmi munkásságának fókuszában a társadalomábrázolás áll, e tekintetben a realizmus törekvéseihez kapcsolódik. A paraszti világ kiemelt témái közé tartozik, azonban egészen másféle megvilágításban láttatja azt, mint az ebből a szempontból előképének számító Mikszáth Kálmán.

Móricz ugyanis már nem idealizálja a paraszti világot (ahogyan Mikszáth tette pl. Bede Erzi tiszta lelkű figurája révén), hanem az idilli vonásokat részben megtartva előtérbe állítja a parasztok életére jellemző kiszolgáltatottságot, nyomort.

Első alkotói korszakában (melyet a *Hét krajcár*, illetve a *Tragédia* fémjelezhet) már jelentkeznek sajátos narrációs stratégiái: a groteszk és naturalisztikus ábrázolásmód, illetve a szereplők beszédmódjának fonetikus megjelenítése. A jelen esszé témájaként szolgáló Barbárok azonban későbbi szöveg, amely már nem a falusi közösségekben élő parasztokat, hanem a civilizációtól távol, hónapokig magányosan legeltető pásztorokat mutatja be.

A címben szereplő *barbár* kifejezés köznapi jelentésében durva, műveletlen emberre vonatkozik; a mű szempontjából viszont érdemes azt is mérlegelnünk, hogy az antikvitásban a *barbár* a (görög, ill. római) civilizáción kívül élőket jelölte, eredetileg olyasvalakire utal, aki „nem tud beszélni”. A mű szereplői beszéd- és életmódjuk alapján mindannyian barbárnak tekinthetők. Az elbeszélő elmosza a határokat az emberi és állati világ között: az állatoknak emberi (a puli „magyaráz”, a szamarak „egy ígét se szólnak”), az embereknek pedig állati gesztusokat tulajdonít (bölgés, kacsázó járás, morgás), ezzel is érzékeltetve a barbár-létet. A kegyetlenség azonban csak a veres juhászt és társát jellemzi, akik a történet szerint háromszáz birkájáért megölik Bodri juhászt és fiát. A rablók érzéketlenségét az is mutatja, hogy a gyilkosság után jóízűen megvacsoráznak az áldozatok sírján. Velük szemben Bodri juhász tagadhatatlan értéket képvisel: becsületesen él (egy szabad függő beszéd árulkodik arról, mennyire sértőnek érzi, hogy „betyár”-nak nevezik), szoros lelki kötelék fűzi a szeretteihez (ez közvetetten, a felesége tetteiből derül ki), nem utolsósorban pedig az általa készített, a fia számára örökségül szánt, művészi kidolgozású szíj is lelki gazdagságáról vall. A rézveretes szíj a három részre tagolódó elbeszélés minden egységében megjelenik, más-más funkcióval (az efféle szimbólumhasználat okán Móricz prózája már modernnek tekinthető). A első részben a juhász szépérezkét, fiához való kötődését jelképezi. A második részben, a férjét kereső asszony és a veres juhász párbeszédében, a gyilkos elfojtott

lelkiismeret-furdalását jelzi, mert amikor burkolt módon vallomást tesz az asszonynak („Egyék csak, mintha a magáét ennél!”), a szíjra mint Bodri juhász ismertetőjegyre utal. Ez a tudattalan szégyenérzet lehet az oka, hogy a harmadik részben a bírósági jelenet során a veres juhász a végsőig tagadja Bodri juhászkék meggyilkolását – miközben minden egyéb vádban elismerte már bűnösségét, és biztos akasztás vár rá. Móricz szűkszavú elbeszélője nem ad választ arra a kérdésre, miért bír a veres juhász számára különös jelentőséggel az eset – ebben különbözik a realizmus mindentudó narrátorától, inkább a modern lélektani regény tudattalan lelki folyamatokat sejtető ábrázolásmódjához áll közel. A cselekmény értelmezésekor inkább a feszült, drámai párbeszédre támaszkodhatunk, ezek alapján gondolhatunk arra, hogy a veres juhász a feleség ragaszkodását látva döbben rá tettének súlyára, esetleg a kisfiú előre nem tervezett lemészárlása válik elviselhetetlen teherré. Végül a pusztaiak hiedelemvilágát, észjárását jól ismerő bíró vallomásra bírja a gyilkost, aki megrémül a tárgyalóterem ajtajának kilincsére akasztott szíjtól – Bodri juhász bosszújának ígéretétől.

A zárlatban szereplő bíró-figura – a narrátorhoz hasonlóan – szó szerint „egy nyelvet beszél” a barbárokkal. Móricz elbeszélése ebben is a mikszáthi hagyományhoz kapcsolódik, hiszen a *Bede Anna tartozásának* bírója szintén nem a törvény rideg racionalitását működtetve, hanem a vádlott lelkivilágát figyelembe véve tesz igazságot.

A Barbárok tehát mintha egyszerre vetné fel a realista és a modern irodalom kérdéseit: egy társadalmi csoport, illetve az egyén (önmaga előtt is) rejtett lelki folyamatainak ábrázolhatóságát. A két törekvés összefonódása páratlan kalandokat kínál az olvasónak.